

Б. А. Писаренко
академік АЕН України
Н. Б. Проценко
чл.-кор. АЕН України
А. Б. Писаренко
м. Житомир

АНАЛІЗ ВПЛИВУ ФОНДОВІДДАЧІ НА ПОКАЗНИКИ ПРИБУТКУ І РЕНТАБЕЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. Прагнення до прибутку надає ринковій економіці динамізм та відкритість до інновацій та інвестицій. Це обумовлює перехід на інноваційно-інвестиційну модель розвитку виробництва, внаслідок чого суттєво зростає вартість основних фондів. Інтегральним показником ефективності використання основних фондів на підприємстві є рентабельність. Вона відображає здатність підприємства адаптуватися до інноваційно-інвестиційної моделі виробництва і раціонально використовувати вкладені капітальні активи. В цій ситуації особливої актуальності набуває дослідження впливу фондівіддачі на прибутковість і рентабельність підприємства. Конструктивна роль таких досліджень направлена на розробку системного підходу до підтримання необхідного рівня рентабельності підприємства. В умовах директивного планування економіки підприємствам не потрібні були теоретичні і практичні рекомендації в даній області знань. Формування ринкових відносин в економіці України підсилює потребу в теоретичному обґрунтуванні питань регулювання рентабельності. Особливо актуальним є розв'язання цієї проблеми при цільовій орієнтації підприємства на інноваційно-інвестиційну модель розвитку виробництва. Сучасний рівень економічних знань характеризується існуванням великої кількості теорій і рекомендації відносно управління факторами рентабельності. В мікроекономічній теорії концепція регулювання рентабельності може бути побудована на теорії максимізації прибутку підприємства, що ґрунтується на рівності граничних доходів і витрат. Проте в даному підході практично ігнорують фінансові аспекти діяльності підприємства. В умовах інноваційно-інвестиційної моделі розвитку виробництва фінансові проблеми мають ключове значення. Однією з таких проблем є дослідження впливу фондівіддачі на показники прибутковості і рентабельності промислових підприємств. Якщо своєчасно не виявити резерви збільшення фондівіддачі як за рахунок інтенсивних, так і екстенсивних факторів, і не розробляти дієві заходи, то інновації будуть перетворюватись в удорожуючий фактор промислового виробництва.

Мета дослідження полягає у визначенні кількісного впливу факторів на рівень рентабельності підприємств в умовах переходу на інноваційно-інвестиційну модель виробництва.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми методології теоретичного і практичного обґрунтування питань, пов'язаних з формуванням рівня рентабельності підприємств, знайшли відображення у роботах А. А. Садекова, А. В. Коструби, В. М. Мельника, О. С. Федоніна, І. М. Репіна, О. І. Олексенка, Т. Ф. Косинчука, О. О. Гетьмана, М. І. Римера, С. М. Захарова [1–7] та ін. В той же час роботи присвячені дослідженню впливу

фондовіддачі на рівень прибутку і рентабельності підприємств практично відсутні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначення ступеня впливу на використання основних фондів на такі показники виробничої діяльності, як об'єм виробництва і собівартості продукції, створюють можливість оцінки впливу фондівіддачі на показник прибутку. Важливість проведення такого аналізу обумовлена тим, що прибуток є основним джерелом формування основних фондів підприємства, а також основним джерелом доходів державного бюджету. Збільшення суми прибутку внаслідок росту об'єму виробництва і зниження собівартості продукції — одна із принципових задач виробничої практики. Особливо важливим є збільшення суми прибутку, коли ріст виробництва і зниження собівартості продукції забезпечується не шляхом додаткових витрат і капітальних вкладень, а внаслідок підвищення ефективності використання наявних виробничих потужностей.

Прибуток, що є одним із узагальнюючих показників діяльності підприємства, формується під впливом чисельних факторів, в зв'язку з чим динаміка прибутку може і не співпадати з динамікою фондівіддачі. Найбільше співпадання досягається тоді, коли збільшення прибутку забезпечується інтенсивними факторами — зниження собівартості і збільшення випуску продукції з одиниці потужності, коли при цьому підвищується ефективність інвестицій в основні фонди. Ріст прибутку може бути не пов'язаний з ефективністю використання основних фондів, коли він досягається внаслідок зовнішніх, побічних або екстенсивних факторів. Так, наприклад, значний вплив на динаміку прибутку має зміна асортименту продукції, що випускається, в зв'язку з тим, що рентабельність окремих виробів може значно коливатись.

Збільшення маси прибутку ще не показує ціною яких інвестицій і при якій ефективності основних фондів воно забезпечене. В зв'язку з цим велике значення має діагностика впливу ефективності використання основних фондів на формування величини прибутку. Загальний приріст балансового прибутку внаслідок покращення ефективності використання основних фондів визначається як сума приросту балансового прибутку, одержаного в результаті збільшення об'ємів виробництва, а також приросту балансового прибутку в результаті зниження собівартості продукції, що також спричинене ростом фондівіддачі. На рис. 1. приведена схема аналізу резервів росту фондівіддачі.

Рівень загальної рентабельності — один із найбільш узагальнюючих показників виробничо-господарської та фінансової діяльності. Рівень загальної рентабельності є інтегральним показником оцінки конкурентоспроможності і ефективності функціонування підприємств в умо-

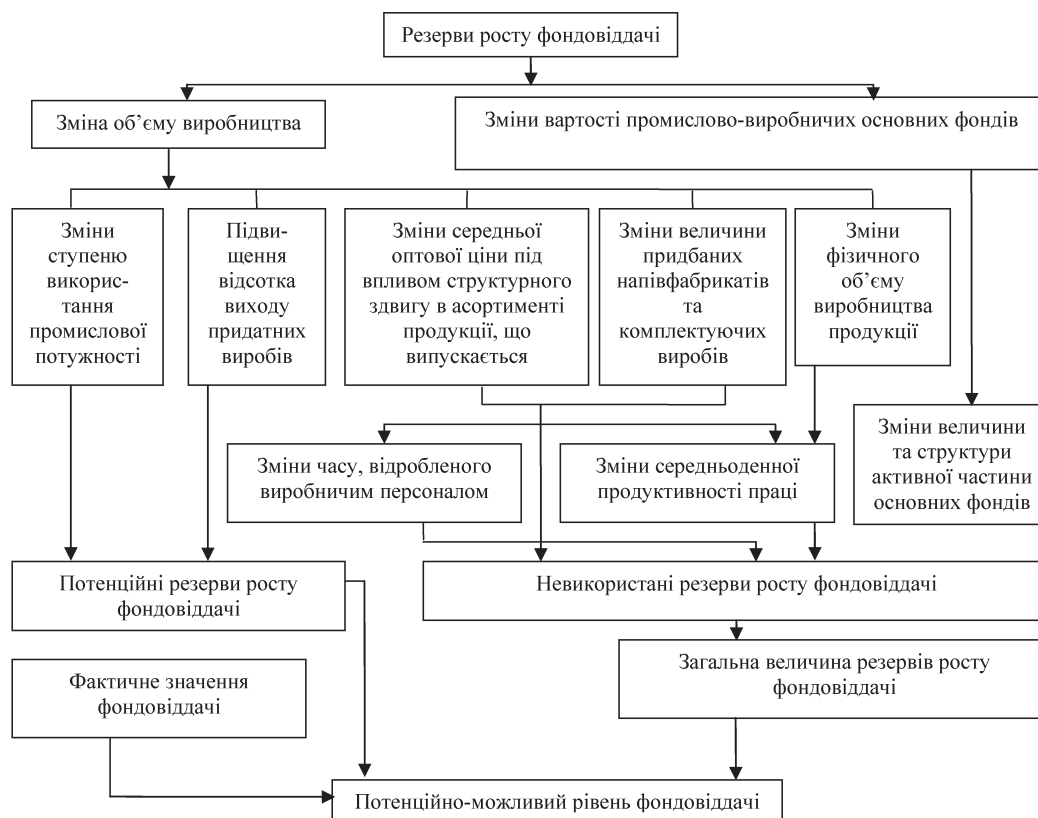

Рис. 1. Схема аналізу резервів росту фондівдачі

вах ринкових відносин. Він визначається співвідношенням балансового прибутку із середньорічною вартістю основних виробничих фондів і оборотних засобів. Рівень загальної рентабельності взаємопов'язаний з ефективністю використання виробничих фондів — основних і оборотних. Фактично загальна фондівдача всіх виробничих фондів, розрахована по прибутку, і є рентабельність цих фондів. Вплив ефективності використання основних фондів на рівень загальної рентабельності необхідно розглядати з двох сторін. Перша з них пов'язана з тим, що важливим фактором підвищення загальної рентабельності є оборот основних фондів, друга з тим, що зміна ефективності використання основних фондів впливає і на співвідношення між окремими елементами виробничих фондів. Так, в період реконструкції і технічного переозброєння, а також при переході на інноваційно-інвестиційну модель виробництва, коли значно збільшується об'єм основних фондів і в той же час знижується ефективність їх використання, змінюється співвідношення між основними і оборотними виробничими фондами. Збільшення долі основних фондів, тривалість обороту, як правило, набагато перевищує тривалість обороту оборотних виробничих фондів і зменшує долю оборотних фондів з високим оборотом, спричиняє зниження рівня загальної рентабельності.

Оцінка кількісного впливу факторів на рівень рентабельності розраховується по даним, що приведені в табл. 1 (приклад умовний).

Взаємозв'язок рівня рентабельності всіх фондів (основних і оборотних) з показниками, що характеризують пропорціональність окремих елементів їх оборотності, можна виразити формулою:

$$K_p = \frac{\Pi_p}{B_{\text{ВФ}} + B_{\text{ВЗ}}} = \frac{\Pi_p}{C_{\text{РП}}} \cdot \frac{C_{\text{РП}}}{B_{\text{ВФ}} + B_{\text{ВЗ}}} = \frac{\Pi_p}{C_{\text{РП}}} \cdot \left(\frac{A_p}{B_{\text{ВФ}}} \cdot \frac{B_{\text{ВФ}}}{B_{\text{ВФ}} + B_{\text{ВЗ}}} + \frac{C'_{\text{РП}}}{B_{\text{ВФ}}} \cdot \frac{B_{\text{ВФ}}}{B_{\text{ВФ}} + B_{\text{ВЗ}}} \right)$$

Використовуючи дані табл. 1, одержимо:

$$K_p^{\text{баз}} = 0,27 = 0,16 \cdot 1,69 = 0,16 \cdot (0,16 \cdot 0,51 + 3,29 \cdot 0,49);$$

$$K_p^{\text{зр}} = 0,22 = 0,17 \cdot 1,3 = 0,17 \cdot (0,16 \cdot 0,57 + 2,83 \cdot 0,43).$$

Результати розрахунків впливу пропорційності окремих елементів виробничих фондів і їх обороту на рівень загальної рентабельності, проведених методом ланцюгових підстановок, приведені в табл. 2.

Основним фактором зниження рівня рентабельності на підприємстві з'явилось зменшення долі оборотних засобів, оборот яких на аналізованому підприємстві в 20 разів вище, чим по основним фондам. Вплив цього фактора при однозначному уповільненні обороту оборотних засобів знизило рівень рентабельності на 17,31 % (8,18+9,13).

Збільшення долі основних фондів та деяке прискорення їхнього обороту підвищило рівень рентабельності лише на 0,97 % (0,44+0,53). Аналогічна ситуація спостерігається і на машинобудівних підприємствах Житомирської області.

Прискорення обороту основних фондів спричиняється, перш за все, скороченням циклу відтворення основних фондів і підвищенням норм амортизації, що свідчить про зменшення економічно обґрунтованих термінів служби основних фондів. Певний вплив на прискорення обороту має і збільшення долі активної частини основних фондів, норми амортизації на яку значно вищі, чим на елементи пасивної частини основних фондів при інших рівних умовах призводить до

Таблиця 1
Оцінка кількісного впливу факторів на рівень рентабельності підприємства

Показники	Позначення	Період	
		базовий	звітний
Прибуток від реалізації продукції, тис. грн.	P_p	8000	12000
Середньорічна вартість основних фондів, тис. грн.	$B_{BOФ}$	15000	31000
Середньорічна сума оборотних засобів, що враховується при розрахунку рентабельності, тис. грн.	$B_{BOЗ}$	14500	23000
Собівартість реалізованої продукції, тис. грн.	$C_{РП}$	50000	70000
Річна сума амортизаційних відрахувань, тис. грн.	A_p	2350	4960
Собівартість реалізованої продукції без амортизації, тис. грн.	$C_{РП}^I$	47650	65040
Рівень рентабельності одного обороту виробничих фондів	$\frac{P_p}{C_{РП}}$	0,16	0,17
Кількість оборотів виробничих фондів	$\frac{C_{РП}}{B_{BOФ} + B_{BO}}$	1,69	1,30
Коефіцієнт оборотності основних фондів	$\frac{A_p}{B_{BOФ}}$	0,16	0,16
Питома вага основних фондів в загальній вартості виробничих фондів	$\frac{B_{BOФ}}{B_{BOФ} + B_{BO}}$	0,51	0,57
Коефіцієнт оборотності оборотних фондів	$\frac{C_{РП}^I}{B_{BOЗ}}$	3,29	2,83
Питома вага оборотних виробничих фондів в загальній їх вартості	$\frac{B_{BOЗ}}{B_{BOФ} + B_{BO}}$	0,49	0,43

Таблиця 2
Результати розрахунку кількісного впливу факторів на рівень рентабельності

Фактори	Показники	
	коефіцієнт	процент (%)
Зміна рентабельності одного обороту	-0,0004	-0,33
Прискорення обороту основних фондів	0,0006	0,44
Збільшення долі основних фондів в загальному об'ємі виробничих фондів	0,0007	0,53
Уповільнення обороту оборотних виробничих фондів	-0,01008	-8,18
Зменшення питомої ваги оборотних фондів в загальній вартості виробничих фондів	-0,01211	-9,13
Загальна зміна рівня рентабельності виробничих фондів	-0,0220	-16,67

росту загального обороту основних фондів і може розглядатись як позитивне явище. В той же час збільшення долі основних фондів в загальній масі авансованих виробничих фондів — найбільш повільно обігової їх час-

тини — веде до сповільнення загальної швидкості обороту фондів.

Внаслідок прискорення інноваційних процесів і збільшенням долі основних фондів зростає період відтворення авансованих виробничих фондів і зменшується загальна швидкість їх обороту. Подолати цю тенденцію можна внаслідок реалізації ефекту одержаного прискоренням обороту основних фондів, що призводить до прискорення обороту оборотних засобів. Збільшення швидкості обороту оборотних засобів може нейтралізувати вплив факторів, що пов'язані із збільшенням долі основних фондів, і забезпечить прискорення обороту авансованих виробничих фондів в цілому.

Оскільки рівень загальної рентабельності в значній мірі визначається фондовіддачею виробничих фондів (основних і оборотних), більший інтерес представляє і аналіз їх взаємозв'язків. Для встановлення залежності рентабельності від віддачі основних фондів іноді досліджуються моделі кореляційної залежності, при цьому в даному випадку представляється можливість встановити тільки детерміновану залежність між цими показниками. Для встановлення такої залежності формула загальної рентабельності перетворюється багатьма авторами, в результаті чого було одержано набір факторів, що визначають рівень рентабельності, таких як: розмір прибутку на 1 грн. чистого доходу, відношення балансового прибутку до прибутку від продажу, фондовіддача, питома вага основних фондів в загальній вартості виробничих фондів і т. п. Результати багатофакторного аналізу показують, що значний вплив на рівень загальної рентабельності мають такі фактори, як рівень фондовіддачі та оборот оборотних засобів.

В цьому зв'язку представляє інтерес перетворення формули рентабельності, що дає змогу встановити детерміновану залежність рентабельності виробництва від таких факторів як: величина балансового прибутку на 1 грн. чистого доходу, фондовіддача по реалізованій продукції і оборот оборотних засобів. В результаті перетворення формула загальної рентабельності має наступний вигляд:

$$P_3 = \frac{P_B}{D_q} \div \left(\frac{1}{\frac{D_q}{\Phi_{BOФ}}} + \frac{1}{\frac{D_q}{\Phi_{BOЗ}}} \right),$$

де P_3 — загальна рентабельність; P_B — балансовий прибуток; D_q — чистий дохід підприємства; $D_q / \Phi_{BOФ}$ — фондовіддача основних фондів; $D_q / \Phi_{BOЗ}$ — кількість оборотів оборотних засобів; $B_{BOЗ}$ — середньорічна вартість оборотних засобів; $B_{BOФ}$ — середньорічна вартість основних фондів.

Встановлення такої залежності значно полегшує впровадження в практику господарської діяльності підприємств методики аналізу найважливіших факторів, що визначають рівень загальної рентабельності підприємств.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Кількісні та якісні зміни в технічній базі виробництва в зв'язку з об'єктивною необхідністю переходу на інноваційно-інвестиційну модель розвитку і зростаючі вимоги до ефективності вико ристання технічних ресурсів вимагають пошуку нових, більш ефективних форм управління цією сферою. Стосовно до управління використанням основних фондів пильної уваги як засобу вирішення проблеми заслуговує програмно-цільовий підхід, що знаходить все більше розповсюдження для досягнення крупномасштаб-

них економічних і соціальних цілей. Програмно-цільовий підхід є ефективним при реалізації нових інноваційних і соціально-економічних проблем. Такою проблемою є на даному етапі ефективне використання основних фондів у промисловому виробництві при переході на інноваційно-інвестиційну модель розвитку. В зв'язку з цим виникає необхідність комплексного і системного управління використанням основних фондів, що зумовлює необхідність наявності в механізмі управління адекватних організаційних форм. В той же час традиційні форми управління сферою використання основних фондів у промисловості далеко не в повній мірі відповідають цим вимогам. Це вимагає створення такого механізму управління в даній сфері, який забезпечив би можливість комплексної постійної координації процесів функціонування засобів праці на підприємствах і галузях промисловості. В зв'язку з цим подальшого дослідження вимагає розробка методологічних основ механізму програмно-цільового управління використанням основних виробничих фондів в промисловому виробництві.

Література

1. Садеков А. А. Регулирование рентабельности в торговом предприятии /А. А. Садеков, А. В. Коструба. — Донецк : ДонГУЭТ, 2000. — 101 с.
2. Мельник В. М. Основы экономического анализа / В. М. Мельник. — К. : Кондор. — 2003.—128 с.
3. Федонін О. С. Потенціал підприємства: формування та оцінка / О. С. Федонін, І. М. Репіна, О. І. Олексюк. — К. : КНЕУ, 2006.—316 с.
4. Косинчик Т. Ф. Економічна діагностика : навч. посібник / [Т. Ф. Косинчик, В. В. Лук'янова, Н. І. Майорова, В. В. Швид]. — Львів : Новий Світ — 2000, 2007. — 452 с.
5. Гетьман О. О. Економічна діагностика : навч. посібник / О. О. Гетьман, В. М. Шаповал. — Київ : Центр навчальної літератури, 2007. — 307 с.
6. Ример М. И. Управление использованием основных фондов в промышленности / [М. И. Ример, Г. П. Овчинников, Е. А. Иванов и др.]. — М. : Экономика, 1985.—160 с.
7. Захаров С. М. Управление эксплуатацией основных фондов на машиностроительных предприятиях и в объединениях / С. М. Захаров. — Л. : Машиностроение, Ленингр. отделение, 1980.—141 с.
8. Писаренко Б. А. Концепція активної організації виробництва / Б. А. Писаренко, Н. Б. Проценко // Вісник ЖДТУ. — Серія: економічні науки. — 2010. — №1 (51). — С. 211—214.